

Ето го селото — под баира свряно,
неприветно глъхне — тъжно и студено;
улицы безлюдни, двори разградени,
плетове изгнили, къщи разкривени,
образи немощи, дрипави и жалки —
бабички, невести и дечица малки.
Буря ли е грозна ниви връхлетяла,
чула ли е черна в къщите вилняла?

Към това поетът прибавя още по-отчайващата картина на града, където той не е намерил успокоение и тихо пристанище, а напротив — изживял е още повече разочарования. Многоликият и жесток град окончателно сломява духа му, той е безсилен да се противопостави на покоряващата му власт („Градът“).

И в стиховете на Ракитин по-често започват да се срещат думите „борба“, „знамена“, „роби“, „тълпи“, „нов свят“. Раждат се творби с определен социален отгънък, с ясно изявено отрицателно отношение към света на неправдите. Показателно за тези настроения е стихотворението „Рудничари“ — с конкретно изразен социален протест.

В поезията на Ракитин вече навлиза и човекът на труда, който твори „благата на света“ и създава живота. Това наистина е знаменателно за този поет, който по-рано търсеше своите вдъхновения в тайнствения шепот на природата, в чистите и ефирни блянове и мечти, в усмивката на любимата. И никак не е чудно, че Ракитин написа такова стихотворение, каквото е „Работник“ — творба, в която образът на работника е предаден с разбиране на тежкия му и нерадостен живот сред суровата враждебност на града, със съчувствие към най-обикновените му човешки желания и streмежи, от които капиталистическата действителност брутално го е лишила:

Откак е стъпил на краката —
тегловен и мрачен живот;
без одих твори той благата
за другите с мъка и пот.
С гнева му огънят боботи,
скръбта му жетязого пей —
за себе кога ще работи,
за себе кога ще живей?

Картини от капиталистическия град, който смазва всичко човешко у хората и ги изхвърля на улицата, за да търсят „зрелища и хляб“, можем да срещнем и в стихотворенията „Уличници“, „Вечерен шум“ и „Улицата“. Градът ражда бедността, глада и греха, страстите и враждите, позора и несретите. . . Ражда и страшния и метежен гняв на тълпите, ражда и барикадите:

И привечер, когато с буен трясък
талаз приижда в нея след талаз,
витай над сградите, облени в блясък,
на барикади вечният мираж.

Но социалният протест на поета е смътен и неизяснен, защото той не разбира дълбоките конфликти в капиталистическото общество, не може да вникне в скритите пружини на дълбоките класови противоречия, не знае накъде трябва да поведе „гладните тълпи“ и на каква обществена сила да се опре в борбата за по-добри дни на хората. Но от стихотворенията „Буревестник“, „Марш“, „Нагоре“, „Мечтател“, „Синове на мрака“, „Предгечи“, „Възкресение“, „Зов“, „Ний много сме“ и особено от „Северен вятър“ и „Червено знаме“ (последното е намерено в ръкописите на поета) може

да се съди, че Ракитин е бил на път да разбере най-прогресивните идеи на епохата, че в душата му вече е пресблясвала една нова правда.

3

От 1922 г. до смъртта си (1934 г.) Ракитин издава петнайсет стихосбирки, понякога по две-три в годината (някои от тях съвсем малки по размер, като джобни тефтерчета). Това безспорно говори за голяма творческа активност. През тези години в нашата страна стават големи и важни обществени промени и събития, избухва и бива жестоко смазано Септемврийското въстание, Комунистическата партия засилва извънредно много влиянието си сред широките народни маси, расте от ден на ден революционното съзнание на пролетариата. През 1923 г. и 1925 г. изстрадалата българска земя е заляна с кръвта на хиляди борци за социална и човешка правда. Покошен е животът на много верни народни синове, загиват и поетите Гео Милев, Христо Ясенев, Сергей Румянцев. . .

Къде е Ракитин през това бурно време в нашата история, каква е неговата поезия?

Когато четем неговите стихове в излязлата през 1923 г. книга „На една струна“, долавяме като подводно течение в тях някаква тревога и неспокойствие, смътен и неизяснен, неизречен докрай протест:

Пред мен пътеки само на измами
и царството безбрежно на лъжата.

Мисълта за смъртта е чест гост в тези стихове, нея поетът призовава в своите странни видения като желана и очаквана съдба. Душата си той оприличава на „монастир старинен, печално глъхнещ в горски кът пустинен“. Животът, „изплетен от лъжи“, му е поднесъл само „измами и обиди“. Вярата на поета е попарена, готов е да вярва дори и в смъртта. В такива моменти мислите му безцелно блуждаят, той чува „жалби безнадеждни“, но не знае откъде идват те, кой и защо страда. . . Тъмна и безнадеждна скръб е обгърнала родината, но поетът е безсилен да ѝ помогне, защото неговата душа е уплетена в мрежите на „облаци и траурни мъгли“. Сблъскването с жестоката и мрачна обществена действителност, в която не се вижда никакъв светъл лъч на надежда и просветление, поражда у поета тежки мисли и дълбоко разочарование.

Но все пак, дори и сред тези мрачни видения на нощта и смъртта, поетът знае, че изход не може да няма, че има път към правдата и доброто. . . Но кой трябва да го посведе по него? — това той не знае. И затова не намира у себе си морални и творчески сили да тръгне и извърви докрай пътя към „страдащия брат“:

Ала отдавна е градушка в мене била,
опустошила е надежди и мечти.

И затова някак естествено на фона на тази скръбна и безнадеждна картина изплува мисълта за смъртта:

Над моя гроб недейте кръст, ни камък слага,
не го обкичвайте с цветя.

Стихосбирката „На една струна“ е ярък поетичен документ за настроенията, мъчителните колебания и искрените стремежи на един честен поет и гражданин да намери правилния път към народа в годините на съдбоносни социални сътресения и вилнееща реакционна стихия. Ракитин остана

верен на чистосърдечието, простотата и човечността на своята поезия и изрази топлото си съчувствие и привързаност към страдащата родина...

След Вазов Ракитин е поетът, който най-много е пял за красотата на българската природа. Единствено в нея той намира успокоение и сила, тя го крепи в трудности и колебания, в житейски несгоди и душевни терзания. Той потъва в нейната широта и безбрежност, отдава се всецяло на необятността и величието ѝ, слива се с могъщия ѝ дух и неразгадаемите ѝ тайни. Природата у Ракитин е изтъкана от небесна синева, слънчеви лъчи, дъх на поляни и окосено сено, разлюлени златни ниви, прохладни лесове, синеещи се в ясният простор планински върхове, реки, шушнеещи вечните тайни на земята, огромно и безкрайно във вечността си море... Това е симфонията на природния мир, която звучи в светли, жизнерадостни и оптимистични тонове в пейзажната лирика на Ракитин. Тук, в своите малки песни — чисти като пролетна роса, невинни като душата на дете и прозрачни като летните небеса — той е намерил своето най-пълно поетично осъществяване, своя истински простор. Тази поезия е съзвучна с неговата душа, тя е здрава, волна и напоена с чистия дъх на родната земя:

Дете съм бодро аз на планината,
на слънце раснах и на воля.

И ясна е душата ми и здрава
кат въздуха на планината.

Здравата си земна сила поетът черпи от родния Балкан, той е опората и надеждата на народа в дни на изпитания. От него той е научил много, защото гъстите му букаци крият в себе си спомени за юнашки подвизи:

Балкана моя пръв учител бе,
люля ме волността му, раснах в нея,
учих се от потоците да пея
и да чета по звездното небе.

В стихосбирките „Мургаш“ (1923 г.) и „Дарове на Балкана“ (1932 г.) Ракитин е изпял няколко химни на родния лес и на Балкана („Приеми ме ти, мой роден лес“, „Родният лес“, „Нещо властно ме зове към планината“, „Нощта коленичила“, „На върха“). Той е опиянен от ромона на планинските потоци, от „жалбата самотна на кавал“ и от шеметните висини на приоблачните върхове, където се чувства като „лекокрило облаче“, като „въздух и светлина“. Несломимият борчески дух на здравите планинци подхранва гордото му самочувствие на българин. И той изповядва своята вяроvnост към заветите на славните деди:

Знай: духът в теб жив е на дедите,
що почиват в тъмната могила.

От тайнствените сили на леса и от свежестта на планинската роса песните на Ракитин черпят ведрина и чистота, от суровия и прост живот на колибарите — своята земна сила и неподправена искреност, а от полета на планинския орел — своята волност и непокорност. И затова, когато той възпява гордия и самотен Мургаш, родното си село, сгушено в пазвите на Балкана, веселия планински поток Черниш, край който за пръв път е виждал слънчевите лъчи, от стиховете му лъха ароматът на нещо родно, близко, безкрайно скъпо...

Ракитин е посветил голям брой стихотворения на природата, на равнината и полето, на родното село и на хората на селския труд. Може да

се каже, че на тези мотиви той е останал верен през целия си творчески път. Разработени в най-различни гами, тонове, настроения, оттенъци и багри, те съставляват основния дял от неговата поезия.

Стихосбирките „Златни нишки“ (1922 г.), „Родното село“ (1922 г.) и „Слънчеви люлки“ (1926 г.) са изцяло посветени на природата, на полето и безкрайната Дунавска равнина, сред която живее и твори поетът, на хората, които се трудят из необгледните ѝ простори. В стиховете му е отразен тежкия живот на селянина по това време, неговите тъги и неволи, идилгията и романтиката му. . .

Поетът чувства душата си свободна и необятна като равнината, но когато се вслушва в нейните звукове, чува песента на тайнствена скръб, на грижи и тегла. Той търси чудния „самодивски извор“ на вярата, но не може да го намери, защото полето е „оросено с кървав пот“ и „скръбни въздишки“, а в душата му отдавна е угаснала „буйната жар“ на младостта. Крепят го само спомените за детските безоблачни дни, за младостта и родния дом, за дядото-овчар и кавалджия („Бащин дом“, „Моят дядо“, „Обикалям сам“, „Завръщане“, „Разлъка“).

Въпреки че не може да проникне в истинските причини за тежкия живот на селянина от полето и равнината, за неговата безпросветна неволя и бедност, Ракитин правдиво и реалистично е нарисувал картини от селската действителност:

Заробен селянин в тегло и труд,
живей и мре забравен и нечут
в тъга и бедност. В пътя само взрян
сърцето му окриля дивен блян.

(Път)

Но този „блян“ е далечен и недостижим, към него няма кой да поведе селския труженик. И затова над равнината „екне смътна някаква тревога“, орачът крачи след воловете „с тъжна мисъл“, овчарят нарежда с цафарата „тиха жал“, жътварките пеят „жаловни песни“, над селото се носи „безнадежден стон“, селякът крета по прашния път с торбичка на гърба, за да търси „щастие“ в чужди и непознати краища. Поетът приема това бедствено положение на селянина като нещо неотстранимо и непреодолимо, той не вижда начини и средства за борба с него. Справедливо отбелязва по този повод професор Петър Динеков: „Тая картина изпълня поета със загриженост — той се отказва да съди, не се бунтува, не си дава сметка за причините на това народно бедствие. Той има само едно — своето братско съчувствие и своята вяра в човека и живота.“

В стихосбирките „Морско лято“ (1924 г.), „Зима при Вит“ (1929 г.), „Пролет при Вит“ (1929 г.), „Черноморско лято“ (1929 г.) и „Дунавски сонети“ (1930 г.) основният мотив пак е опиянението и възторгът от красотите на родината и на природата. Но тук поетът е потърсил обединение на творбите си около определен тематичен център — река Вит, Дунав или Черно море.

Тишината и спокойствието на дните и нощите, на утрините и вечерите край Вит, топлият мирис на влажната пръст, упоиващият звън на хлопотарите, необятната шир на полята, нивите и тучните ливади, простата и тъжна песен на овчарския кавал пренасят поета в някакъв друг, надземен мир, правят го волен и безгрижен, възраждат го и го карат да чувства всички хора като братя. Но когато се извие буря и виелица, зимен вятър вледени земята и мъгли като „исполински птици“ покрият смълчаната равнина, „черни мисли“ като „ято врани“ връхлитат поета и не му дават

покой. Но скръбта му не е безнадеждна, той вярва, че щастието е възможно тук на земята, че ще дойдат и по-добри дни за хората:

Иде ден на благодат велика,
и през морето от сълзи безкрайни
виждам, нов животът ще заблика
върз гробовете ни незнани.

Дунав — „връстникът на вековете“ — поетът чувства като безмълвен страж на родината, който шепне заветите на дедите и на загиналите воители. Вечната река събужда рой исторически спомени, събития и легенди от славното минало на българския народ. И се раждат стихотворенията „Радецки“, „На Козлодуйския бряг“, „Видение“, „Сянка“, „Гробище“. Те ни пренасят към незабравими, вълнуващи моменти от нашата близка и далечна история. Написани в здрав патриотичен дух, в тях няма националистически увлечения или фалшив патос. Ракитин „обича своята родна земя предано, чисто, без всякаква следа на шовинизъм“ (Димитър Пантелеев).

Поетът посвещава много стихотворения и на Черно море, на неговата вечност и стихийност, безбрежност и безкрайност. То разкрепостява душевните му сили за подвиг и за мечти по далечни и незнани страни, в които сам никога не ще отиде. Но същевременно морската шир предизвиква в душата на поета необяснима скръб и тъга по нещо недостижимо и далечно. Тук, на брега на морето, той най-добре чувства суетността на човешките стремежи и желания, ефимерността на неусетно шумелия живот, нищожността на човека сред величието на природата. И, без да знае сам защо, си пожелава „гроб незнаен във страна незнана“ („Желание“).

В искрената изповед на поета са заключени мъката и разочарованието на една честна и чувствителна съвест от жестоката и тъжна обществена действителност, в която той живее и от която напразно се опитва да избяга. . .

Мотивите от градския живот са сравнително по-слабо застъпени в поезията на Ракитин след стихосбирката „Преди да съмне“, където те са изразени най-силно и понякога със социална окраска. Но все пак такива мотиви има (вече лишени от социален оттенък) в стихосбирките „В тишината на далечния град“ (1923 г.) и „Цветя от вечната пролет“ (1930 г.). Във втората от тях те са примесени с мотиви за отлетялата младост и за непо-стигнатите мечти и стремежи на поета.

Специално отбелязване тук заслужава стихотворението „Житие“, в което поетът е излял цялата си житейска философия, мъки и стремежи, болки и човешки мечти. В това стихотворение Ракитин е очертал целия си жизнен и творчески път, разкрил е идеалите си за живота, отношението си към семейството, близките и другарите си, гражданската си честност и безкористност. И още нещо — в него той е нарисувал картината на собствената си смърт. . . „Житие“ наистина има доста стабости в композиционна и в ритмично отношение, то е много описателно и е лишено от дълбока и вътрешна раздвиженост. Но затова пък е показателно със своята откровеност, макар и да разкрива една примитивна философия на примирението и благодушието:

Честен в мисли, честен и в дела,
чужда ми е зловата била.
Благ към всички, с своята доброта,
бил съм мъж любим и мил баща.

и в свободните си часове
нижех песни в звучни стихове,
късах ги от своята душа,
тиха кат есенни небеса,
отзивчива като горски ек,
чиста като първи зимен сняг —
тихи песни — пълни с аромат
на цветя, що в родний край растат.

Не може човек да остане равнодушен пред тази чиста, сърдечна човешка изповед, особено като знаем каква тежка съдба сполетя по-късно този така мил и симпатичен в добродушието си поет. . .

4

Стихосбирката „Капят листата!“ излиза през 1933 г. През 1933 г. — четири години след смъртта на Ракитин — се издава и стихосбирката „Черни мъниста“, в която са събрани последните му, предсмъртни творби.

Тъжни и мрачни мисли, самота и безизходност, дълбоко наранени чувства, необясним страх, безсилие и тръвожни съмнения пред някаква непреодолима беда, предчувствия за близка смърт, пълно примирение със съдбата — това са основните настроения в последните творби на поета. В тези стихове е целият Ракитин — такъв, какъвто е бил през целия си живот: тих, незлоблив, примирен, човечен, благ. Домогнал се вече до по-голямо майсторство в своите изразни средства, до по-голяма свобода, не-принуденост и простота на лиричната изповед, до пестеливост и конкретност на поетичния израз, той създава творби, с които си запазва място в нашата лирика.

Примирението до такава степен е обладало душата на поета, че той няма сили да се противопостави на злото, готов е да пожертвува себе си и да пощади дори и враговете си:

О, господи, как искаш ме срази,
но пощади ти моите врази!

Малко са в нашата поезия такива жертвоприношения и самоотричания, стремителни и безнадеждни падания на духа пред коварните удари на една жестока житейска съдба! Поетът вижда дребнавостта, низостта и пошлостта на живота, изпълнена с „вой и крясък празен“, с „хули и обиди“, страда от чуждите грехове, „без ропот“ пие от горчивините, съмнения и слабост го обземат. Обладан от смътни предчувствия, че скоро „ще бликнат кръв и пламък“, той иска да остане верен на себе си и на народа си:

Да не отвърна взор от близки,
върз чужди да не дигна меч
и празника на страсти низки
да не възславя в гръмка реч.

В последните стихове на Ракитин призракът на смъртта все по-често и по-често навестява мрачните му поетични сънища и видения, дъждът му пее „погребален марш“, той не очаква вече нищо от живота и чувствава дишането на смъртта:

Не е далеч, не е далеч —
и, ето, ясно чувам веч
на ниви през есенний сън
да бие погребален звън.

Потресаваща е картината на собствената му панихида, която поетът си представя така ясно, като че ли сам присъствува на нея. Всичко, което той вижда около себе си, е мрачно и тъжно: псета вият, мучат гладни крави, жени ругаят, мъже пият в кръчмите, селата са потънали в черна неволя, скръб е забулила земята, смърт обикаля гладните села. . . И в тази печална действителност той още по-дълбоко страда, защото трябва да понесе тежки обиди и черни клевети. И някак естествено поетът стига до финалния акорд, който прозвучава като тиха, прощална въздишка, като далечен стон на ранена птица, като последна изповед и сбогуване с живота:

Коварство с подлост ме сразиха,
не съм бил за земята тук.
Ще сгълхне в тая есен тиха
на лирата ми сетен звук.

Прости, земя ти моя родна,
прости, есенен шир златист.
О, господи, с душа свободна
при тебе ида горд и чист.

Последните четири стиха са издълбани върху надгробната плоча на поета в Софийските гробища. . . Защото до края на живота си той остана горд и чист. . . Горда и чиста беше и поезията му. . .

5

Н. В. Ракитин не е между първенците в нашата поезия. Но поетичното му дело крие в себе си особена прелест и очарование, то е самобитно и оригинално. Ракитиновата поезия наистина не се отличава с дълбочина на мисълта и чувството, не предлага широта и разностранност на проблемите, не крие богатство на съдържанието, не е бляскава по форма. В нея можем да открием примитивност на поетичното виждане и на житейската философия, повторение на мотивите и образите, необработеност и суровост на стиха, нехайство към ритмичната му организация. Но въпреки тези си значителни недостатъци тя въздействува на читателя, облагородява чувствата му, разширява представите му за добро и хубаво, прави го по-човечен и душевно по-чист, отваря широко сърцето му за безкрайната красота на природата, кара го да обикне по-силно и по-всеотдайно родината. Ще останат в нашата поезия стиховете на Ракитин, в които той прави чиста, по детски доверлива и безкрайно искрена изповед:

Душата ми е на дете душа,
прозрачна като летни небеса.

Поезията на Ракитин е реалистична, близка на народа и неговите тежнения, непосредствена и трогателно чиста. Останала чужда на временните модни увлечения, естествена и жизнена, лишена от каквото и да е позорство или надменна „аристократичност“, тя стига лесно и бързо до ума и сърцето, обогатява красотата на духа.

Трагична е съдбата на Н. В. Ракитин — този светъл поет и човек. . . Трагична и незаслужена. . . И неговата преждевременна смърт на 2 май 1934 г. под колелата на влака в тунел № 3 на Искърския пролом още един път показва на какво е способна жестока буржоазна действителност, докъде може да стигне дребнавата и егоистична завист, човешката злоба и коварство. . .

Намериха се хора, които завидяха на този скромен човек, на този влюбен в доброто поет и мечтател, готов да помогне на всекиго в нужда и беда. . . И скроиха срещу него нечуван по мерзостта си заговор, докараха го до отчаяние и умопомрачение, скъсиха дните му без време, изпратиха го в гроба. . .

Ето как са се развили фаталните събития непосредствено преди смъртта на Ракитин, които го доведоха до трагичното решение да се хвърли под колелетата на влака:

На 30 април 1933 г. в Плевен е устроен сърдечен юбилей на поета по случай 25-годишната му литературна и обществена дейност. Няколко месеца преди юбилея Ракитин, посъветван от приятелите си (за да може да се отдаде по-спокойно на творческа работа), поискал да бъде назначен за директор на военнoисторическите музеи в града на мястото на починалия Стоян Заимов. И наистина, той заел този пост, назначен от Министерството на просветата, под чието ведомство били тогава музеите.

По време на юбилея, на който присъствуваха много писатели и културни дейци от София, била изразена по непринуден начин голямата обич и признателност към поета. Ето как Стефан п. Василев (в „Срещи и разговори“, стр. 186) описва скромното държане на Ракитин по време на юбилейното тържество: „Юбилярят изглеждаше бодър, ала и някак си смутен. Аз никога не ще забравя непретенциозното му държане на сцената, когато той бе ошедрен с толкова много внимание и обич, а особено когато пред него застанаха пратениците на родното му село Лъджане (Ботевградско), стигнуло в пазвите на Балкана край обраслата с ракитак рекичка Черниш. Те му поднесоха като дар и бъклица, с вино напълнена и накичена с ракитак. Щом видя съселяните си и клончетата ракитак (отдето и литературното му име Ракитин), юбилярят бързо наведе глава, вдигна ръка към очите си и се разхълца, заплака. Картината бе трогателна, наистина незабравима.“ Няколко дни след юбилея, в знак на уважение към неговото дело, Ракитин бил избран за председател на Плевенското читалище и за почетен член на Върховния читалищен съюз.

И след това заслужено народно признание идва трагедията. . . Зло-
кобните събития се зареждат едно след друго с някаква неумолима по-
следователност и неотменност. . .

Музеите в Плевен минават под ведомството на Министерството на войната. И някакъв дребнав и злобен чиновник от това министерство хвърля око на длъжността, която заема Ракитин. Брънките на веригата на един пъклен план започват да се нанизват. . . Върху главата на нищо неподозиращия незлоблив и добродушен поет се изсипват като изневиделица страшни удари. . .

Ракитин е начетен с огромна сума за някакви липсващи вещи от музея, които той изобщо не е приемал. А там не е била правена ревизия от самото основаване на музея. Начетът после отпада, но чувствителният поет вече е с тежко наранена душа. Него — безукорно честния човек — да обвинят в злоупотреба! Това той не може да разбере и да понесе. . . И излива мъ-в стихове, в които вече се промъква призракът на смъртта, и в писма, които се намират след смъртта му, защото той не ги изпраща ни-кому и ги крие. . . В едно от тях той пише: „Каква участ ме постигна! Да бъда повален морално и материално, без да съм способен за каквото и да е мръсно дело, без да съм виновен. Половин век близо аз извървах и честно, и скромно, и почтено и изведнъж в спичите на моята колесница подлостта и мошеничеството се преплетоха, за да ме изхвърлят на пътя. Изживях

дълбоко разочарование. . . “ А в друго: „Още с назначаването ми за директор на музеите известни военни кръгове са се обявили против мене. Станал съм жертва на заговор между военните и моя персонал. . . И започват по един хитър начин да изпълняват своя план, като моят персонал им става оръдие. . . Това, що направиха с мене, е нещо небивало. Не само ме използваха, не само се подиграха, не само ме изнудиха, но проявиха една такава перфидна жестокост, която ме ужаси.“ В трето писмо той се оплаква от персонала, който го подвеждал и организирано искал да го провали, като някои документи се сменявали без негово знание. . .

Ракитин е уволнен от музеите. . . И това уволнение идва за него неочаквано, само няколко месеца след юбилея му. Поетът е сломен от тежкия удар. И с горест пише:

Коварство с подлост ме сразиха. . .

А клеветата продължава да пълзи около него като змия, увива се и съска в ушите му. И нервите на поета не издържат. Той рухва, съпротивителните му сили отпадат до крайност, остава само една крачка до фаталното решение. И пише:

Не съм бил за земята тук. . .

Опитват се да му помогнат. Ракитин е назначен за учител в една столична гимназия и командирован във Върховния читалищен съюз. Но скоро идва ново уволнение — по съкращение на длъжността. Кандидатства за служба в Народната библиотека, но не го назначават. Предпочитат някаква жена. Министърът на народната просвета неколkokратно отказва да го приеме. . .

Ракитин вече е окончателно разстроен — той плаче като дете, започва да халюцинира, търси да убие мъката си в алкохола. . . И тогава идва последният удар, който го наранява смъртно. . .

Този поет с прозрачна и чиста като летните небеса душа е обвинен в шпионаж, родоотстъпничество, предателство! . . . Историята е съшита с бели конци, но всичко това е достатъчно, за да свърши работа. Целта? Да се дискредитира окончателно Ракитин и да се доведе започнатото мерзко дело до своя край. . .

Като директор на военните музеи Ракитин придружил при едно посещение румънския пълномощен министър до мавзолея в Гривица, където има гробове на загинали румънски войници. За да се поправи рухналата ограда на мавзолея, румънският министър отпуснал някаква сума. И шантажът стиска примката си около врата на поета. . . В същото време изчезва и някаква карта от музея, която уж имала важно „стратегическо“ значение. Подшувват на Ракитин, че срещу него е образувана преписка във Военното министерство във връзка с тези обстоятелства. Получава се и призовка от военния следовател в София. . . Поетът трябва да се яви на 2 май 1934 г. на разпит. . .

Може би в тези тежки часове Ракитин е написал трогателното писмо до своите деца: „Тъй благ и добър към вас, такъв бях и към другите. Не съм допускал затова, че върху мен зли хора ще се отнесат жестоко. Моят последен бащински съвет е да се пазите от зли хора. Слушайте майка си, която тъй много се грижи и ще се грижи за вас. Аз ви оставям едно богатство: моите песни, в които звучи душата ми. Четете тия песни и душата на вашия татко ще бъде винаги с вас. Прегръщам ви и ви целувам“.

А в стиховете си поетът реди:

За всичко свидно ми е, но най-веч за тия,
които няма никога да видя пак!

„В съд аз няма да отида!“ — това е категоричното решение на оклеветения поет! Но никой не допуска, че този едър, здрав българин, когото всички са запомнили с приветлива усмивка на уста, с блага дума и топъл поглед, ще стигне до самоубийство. През нощта срещу фаталния 2 май Ракитин взима бързия влак за София. Преди това той мълчаливо се прощава със съпругата си и с децата си, които нищо не подозират. . . И наистина поетът не се явява на разпит — на другата сутрин смазаният му труп е открит от случайно минаващия през тунел № 3 12-годишен син на кантонера от близкия кантон. . . Страшната вест още същия ден разтърсила страната. . .

„Искаме възмездие!“ — провиква се професор Асен Златаров. Неговият глас на справедливо възмущение се подкрепя от всички честни хора. Трябва да се произведе незабавна анкета по обстоятелствата на смъртта на Ракитин, да се издирят виновниците! Но всичко се затуля зад фасадата на „военната тайна“ и „поверителността“. Министерството на войната излиза с гузно опровержение, че срещу Ракитин не е имало образувана никаква преписка за шпионаж. А тогава защо е бил извикан на разпит? Тайнствено изчезналата карта от музея отново се появява по същия тайнствен начин. Кой я е бил скрил и защо? И кой я е върнал? На тези въпроси никой не дава отговор. . . И още една подигравка — след смъртта на поета от Министерството на просветата съобщават, че е имало заповед за назначаването на Ракитин за учител. . .

Прекият виновник за смъртта на Ракитин сега се знае. . . Той вече не е жив и името му не е важно. . . Важното е друго — че печалната българска действителност в началото на тридесетте години уби още един свой светъл син. . . Изпълниха се думите на самия поет:

Хор нестроен и унил от врани
смъртното довърши тържество. . .

Може би е имал право писателят Г. П. Стаматов, когато на погребението на поета в църквата „Света София“ с „познатата си саркастична усмивка“ е промълвил, гледайки „забинтената глава на Ракитин“ и „лицето му, върху което смъртта бе отпечатала скръб и почуда“: „—Хм, хм. . . Ракитин. . . поет!. . . Такива чисти хора не бива да живеят! Светът е за подлещите. . .“ (Христо Миндов, „Гост от равнината“, 1959 г. стр. 217). Да, наистина е имал право! . . .

ПОЕЗИЯТА НА НИК. ВАС. РАКИТИН

Георги М. Григоров

Името на Никола Василев Ракитин е едно от най-чистите и най-човечните имена в българската поезия. Неговите стихове и днес не са изгубили своята първична свежест, от тях ни облъхва неподправеният аромат на българската земя и природа, струи топла обич и съчувствие към хората, към техния труд и мечтите им за по-добър живот. Те са проникнати от искрена, здрава привързаност към родния край и родното село на поета, което той някога е напуснал, но не е изличил от сърцето си. Песните на Ракитин са прости и сърдечни, жизнерадостни и оптимистични, но същевременно криещи в себе си някаква тиха тъга и примиреност.

„Сред толкова горести в света аз имах желание да внеса със стиховете си малко ведрина и радост“ — писа поетът. И той изпълни това свое съкровено желание, остави на българската поезия песни, в които е съхранена неговата скромност и благост, човечност и простота, обаянието на един искрен и всоотдаен човек и поет.

Поезията на Ракитин не е посветена само на природните стихии, на полето и равнината, тя не е само пейзажна и живописна, както я представяха буржоазните критици. Те премълчаваха или подценяваха тези негови стихотворения, в които той се изяви като поет с живо и будно обществено чувство и изрази своя протест срещу безсмислената и кървава касапница, устроена на българския народ от неговите управници през Първата световна война.

След войната Ракитин не остана чужд и на социалния кипеж в нашата страна, както и на разрастващото се влияние на Българската комунистическа партия. За това свидетелствуват няколко стихотворения със социална насока, в които поетът изяви своята солидарност с борците за нов, по-справедлив, по-човешки живот, както и симпатии към работническата класа, носителка на тези идеи и тежнения.

Той запази будно общественото си чувство и го изразяваше винаги, когато това изискваше неговата честна и човечна натура. В едно интервю поетът казва: „Това, което става у нас, не може да радва човека. Като че хората станаха по-зли, егоистични и жестоки. Боя се, като гледам враждите между тях. Живея обаче с вярата в доброто у човека и с надеждата, че то ще надделее над злото.“

Забележителното в тази откровена и честна мисъл на човеколюбивия поет е, че той не е изгубил вярата си в доброто начало в живота и в победата му над злото. За тази своя — за жалост нереална и наивна — вяра, характерна за чисти и безкористни хора като него, по-късно той заплати твърде скъпо — с живота си. . . Защото забрави, че живее в едно обще-

ство, в което господствуват вълчите закони на егоизма, завистта и карие-
ризма, и не беше подготвен да посрещне удара, който му се готвеше из
засада. Трагичният край на Ракитин в тунел № 3 на Искърския пролом
е едно страшно обвинение срещу жестокостта на това общество, в което
той така безшумно, така човешки и така скромно живееше и твореше. . .

1

Н. В. Ракитин е един от най-продуктивните български поети. Повече
от двадесет са неговите стихосбирки, издадени приживе. А като се при-
бавят към тях творбите, издадени след смъртта му, както и неиздадените,
литературното му наследство става още по-богато. Освен стихове той е
писал поеми и разкази, правил е и драматически опити. Но в историята
на българската литература Ракитин ще остане с най-хубавите си стихове,
в които възпя труда на хората от Дунавската равнина, красотата на при-
родата и мощта на нейните стихии, любовта, младостта и мечтите за ща-
стие, Балкана, родното село и морето, тишината и романтиката на далеч-
ния провинциален град, обичта си към живота и човешкото у човека, топ-
лата си привързаност към родината. Ще остане и с някои от антивоенните
си и социални стихотворения, в които показва трезво разбиране на народ-
ните тежнения.

Първите си работи Ракитин печата през 1905 г. в списание „Пролетни
зари“, а по-късно името му се появява в списание „Демократически пре-
глед“, в списание „Ново общество“ и в други издания. А това е времето,
когато у нас се заражда и развива символизмът, приобщил към себе си
значителни творци. Характерно за Ракитин е, че той не се поддава на влия-
нията на българския символизъм. Дори и в най-ранните му творби не
могат да се открият такива влияния.

Ракитин прекара по-голямата част от живота си в тихата и роман-
тична провинция, дълги години живееше и учителствуваше в град Плевен,
с който свързва своята лична съдба и съдбата си на творец и общественик.
Далеч от шумните стъгди на политическите борби и стълкновения, в ти-
шината и спокойствието на равнината, общувайки непрестанно с приро-
дата и с простите и трудолюбиви хора от полето, Ракитин подхранваше
със свежест, чистота и вдъхновение своите малки песни, които се раждаха
непринудено и спонтанно в неговата душа.

Когато гледаме образа на Ракитин на един от най-известните му пор-
трети, където той е с нахлупен ниско на челото, почти до веждите му,
черен калпак, с възторжен, прям и открит поглед, с дълги, леко завити
мустаци и посребрена брада (тук той е на 48 години, една година преди
смъртта му), ние сякаш чувстваме как от него се излъчва някаква осо-
бена топлина и човечност, благодат и добродушие. . . Като че той и сега е
готов да поведе с нас задушевен и приятелски разговор, както е говорил
със своите приятели-земляци от родния му край, да ни открие чистата си
и светла душа, да потърси мост и към нашите души. . . Така топло и чо-
вечно е и творчеството на Ракитин. . .

Първата си стихосбирка — „Под цъфналите вишни“ — той издава
през 1909 г. в Плевен, където предната (1908) година е назначен за учител
по литература в мъжката гимназия. Две години по-късно — през 1911 г. —
там излиза и втората му стихосбирка „Животът, може би, е сън“ (в Плевен
са издадени по-голямата част от книгите му, с изключение само на няколко,
които са излезли в София).

Лириката на Ракитин от първите му две стихосбирки е пейзажна и пасторална, с идилично-романтични елементи и мотиви, лирика на чистите мечти и младежката възторженост, на пантенстичното сливане с природата. Поетът рисува с меки багри и тонове картини от равнината, разговаря с вятъра и житата, чува тайнствения шепот на листата и гората, радва се като дете на живите същества, населяващи природата, отдава се на съзерцания в нощния покой и тишина, почива „под сянката на цветни дървета“. Той разбира езика на всеки трепнал лист, на бурята и вихрушката:

Изневидено се свий вихрушка,
дигне облак-прахове из друми,
златни ниви на талази люшка,
златни ниви шепнат тайни думи.

(Селско гробище)

Пасторалната идиличност на равнината Ракитин предава с непринудена лекота и живописност. Той умее да долови определено природно състояние и с графическа точност да го пресъздаде. Ясно забележима в първите стихове на поета е склонността му към тиха, безоблачна мечтателност, към самотност и уединение сред природата. Живият спомен по родното село изплува все по-отчетливо и ясно в поетичните видения на Ракитин, появява се ту в образа на майката, ту в тихата тъга по бащината къща или по „хвъркналото детство като сън“.

Пак така тихо-мечтателен, чист и всеотдаен е поетът и в интимните си стихове. Чувствата и бляновете му по любимата са изтъкани от трепети и въздишки, стоплени са от слънчеви лъчи, огрети са от звездна светлина, в тях се чува песента на птичките и ромонът на потоците. Като че ли целият природен мир участва в тайнството на любовта:

Пада нощ, звездици трепнат,
гълхнат полски широти;
две тополи само шепнат,
две тополи — аз и ти.

(Няма край на сладки думи)

И тук — в любовните стихове на Ракитин — е разкрита красотата на едно голямо, любвеобилно сърце, изгълнено само с обич към хората и с вяра в доброто и хубавото. Сърце, устремено към едно непознато и очаквано щастие. . .

Но едновременно с тези мечти за човешко щастие още в най-ранните стихове на Ракитин тихо и незабележимо се прокрадва смътна тревога и беспокойствие пред нещо неизвестно, приглушена и необяснима тъга, страх от далечна беда. Поетът вижда „от сълзи море дълбоко“, чува „на страх от далечна беда. Поетът вижда „от сълзи море дълбоко“, чува „на неволите плачът“, обзема го желание за самота. В стиховете му започва да бушува „леден вятър“, „мъгла се спуща“, „прехвъркват врани над града“. Поетът приема скръбта си с примирение, той не търси и не е в състояние да разбере нейната причина. Но не се затваря напълно в себе си, не се озлобява, а запазва чисто сърцето си, не оставя временно обзелата го слабост да унищожи вярата му в хората, да измени оптимистичния му поглед върху света.

2

През 1919 г. пак в Плевен излиза стихосбирката на Н. В. Ракитин „Размирни години“, а малко по-късно — и стихосбирката „Преди да съмне“. Това е период, когато българският народ е покрусен от тежките загуби

във войната и в страната се надигат бурни протести срещу виновниците за националната катастрофа, когато революционният кипез и борбата за социална справедливост намират израз в разрастващото се влияние на Българската комунистическа партия. Какво е било отношението на Ракитин към социалистическото движение не може точно да се каже, но, като се имат предвид няколко неговни стихотворения с подчертан антивоенен и социален характер, би могло определено да се твърди, че то безспорно е било положително.

В „Размирни години“, където са събрани стиховете на Ракитин, писани през време на войната, няма и най-малката следа от патриотарски национализъм и шовинизъм, които по това време широко са насърчавани и подкрепяни от управляващата върхушка, плуваща във водите на германския империализъм. Поетът не възпя фалшивите и ефимерни „национални идеали“, за които през тези години пишеха други, фаворизирани псалмопевци и „патриоти“. Той погледна на войната от друга, откъм чисто човешката ѝ страна, прецени я като огромно бедствие за нашия народ. Родината за него е „край на изпитания велики“.

Мъката и копнежът по родния дом, мисълта за майките, жените и децата, за топлотата и спокойствието на домашното огнище, за труда на полето, който изпълва живота на селянина, сега захвърлен по бойните полета — това са основните мотиви в стиховете на Ракитин, писани в суровите дни на кръвопролитията:

И там до късно в сгълхналия стан
войник планинец, тихо замечтан,
изливаше самотно със кавал
на роден край великата печал.

(На бивак)

В няколко стихотворения са нарисувани потресни картини на смърт и разруха, на безнадеждна скръб и печал по загиналите братя. Като някакъв зловец призрак мисълта за гибел по черните и разкаляни пътища на войната, по осеяните с трупове и безкръстни гробове бойни полета е овладяла поета, подчинила е неговото съзнание. И той дава израз на тези мрачни настроения в стихотворенията си „Марш на смъртта“, „Не бяхме ний за кървави вражди родени“ и „Зимен поход“. А „Погребение“, „Мир вам!“, „Самотни гробове“, „Цъфтят навсякъде цветята“ и „Пир на смъртта“ звучат като тъжни заупокойни молитви, които поетът е изпял с дълбока болка по падналите бойци:

Вой и писък тамо се разнася
в мрачните чертози на нощта,
и далече вятърът разглася
тържеството диво на смъртта.

(Пир на смъртта)

Ракитин е дълбоко чужд на чувството на омраза към врага. „Скръбта на пленника“ е едно от малкото стихотворения в нашата поезия, в които така откровено, човешки и убедително е развита идеята, че пленникът противник заслужава уважение, съчувствие и разбиране. Настроението, изразено в това стихотворение, напомня в някои отношения творбите на Димчо Дебелянов, писани през време на войната.

Особено съвременно звучи стихотворението „Що жертви дадени на халос“, в което поетът, макар и в твърде оголен вид и в примитивно-дидактичен тон, е изразил идеята си, че войната е „кръв, мор и разорение“, че

ако трудът на човешкия род бъде използван само за доброто на хората, на земята не би имало нито един нещастен човек и тя би се превърнала в рай. Ако сега Ракитин беше жив, той вероятно нищо нямаше да прибави към казаното от него в това стихотворение!

Поетът е нарисувал мрачни и нерадостни картини от селата и градовете, където бойците са изоставили в безутешна скръб своите семейства и близки, картини на тъга и запустение, на „печална тишина“. „Черковната пропукана камбана“ призовава всеки ден за панихиди, лепят се „некролог до некролог“. А хората влачат безропотно „тегло на мъченици“, невястата, чийто мъж е отишъл на война, от сутрин до вечер сее на нивата („Сей, невясто, сей!“), човекът се е приравнил със „скот“.

И тогава сякаш из дълбините на поетовата душа се изтръгва вик на справедлив протест срещу тези, които са докарали бедния, миролюбив и трудолюбив народ до това окаяно положение, зов за жестоко отмъщение:

Иде ми ръка за мъст да дигна с мощ,
както никой не е отмъщавал още.

А срещу тези, които са „потъмнили домовете“ и са „оросили земята“ с кървите на родните му братя, той изрича тежко проклятие:

Иде ми проклятие да изрека,
както никой не е клел до днес така.

Поетът чувства и знае, че не е роден за такива жестоки времена, когато трябва да изрича проклетия и да вдига ръка за мъст. И с болка прави човешка, съкровена изповед:

И в брани бури моя зов,
зовът горещ на мойта лира,
зовът за мир и за любов
кат безнадежден вик умира.

Най-яркото свидетелство за социалната чувствителност на Ракитин, проявена в периода на войната и непосредствено след нея, е стихосбирката „Преди да съмне“. Този досега почти неизследван и подценяван етап в неговата поезия представлява значителен интерес. В редица стихотворения тук е изразено активното съчувствие на поета към революционния подем и социалния кипез в нашата страна, настъпили в резултат на националната катастрофа.

Велико и безмерно е страданието на измъчената родина, но тя крие в себе си неподозирана вътрешна сила, която ще я изправи отново на крака и ще излекува тежките ѝ рани. В това поетът твърдо вярва, защото и в него блика нейната мощ. За нея, за родината, за нейната добродетелна той е готов да изпие „чашата горчива на живота“. И у него избликват думи на обич и преклонение пред единствената, вечната родина:

Да ми е да развъртя косата,
да ми е след ралото да крача,
да ми е с кавала след стадата
жалбите ти святи да изплача,
земйо, майко моя!

(Копнеж)

Нежното и чувствително сърце на поета страда пред тъжната и нерадостна картина на запустелите от войната села, където вилнее „призракът грозен на глад без пощада“ и „болести къща след къща затварят“ („Селото“). Подобна картина е нарисувана и в стихотворението „Запустение“: